

Трипольське поселення Залещики на Дністрі

Резюме

Поселення Залещики являється одним из самых интересных памятников переходного этапа Триполья VI—VII (Кукутени А—В). Автором подробно разбираются материалы с этого поселения, хранящиеся в разных музеях страны. Среди инвентаря встречаются кремневые концевые скребки, острия и клиновидные топоры, сланцевые трапециевидные тспорики, глиняные грузила и пряслица, костяные ложила и проколки. Были найдены также медные предметы, глиняные антропоморфные и зооморфные статуэтки. Керамика представлена в основном расписными сосудами (97%), роспись полихромная или бихромная. В залещичкой расписной керамике чаще всего встречается стилистическая группа α (все подгруппы), реже подгруппы δ^{1a} , δ^{2a} , δ^4 , очень редко — группа β . Керамика с углубленным орнаментом и с примесью в тесте ракушки попадает изредка.

Материалы с поселения Залещики позволяют глубже изучить характер днестровских памятников переходного этапа Триполья VI—VII.

Н. П. ЗАРАЙСЬКА

Пізньюскіфська кухонна кераміка з городища Чайка в Криму

Ліпна кераміка є найбільш масовим археологічним матеріалом поселень і городищ доби бронзи та раннього залізного віку. Маючи специфіку постійності форм та орнаментатії, якості і способу виготовлення, вона являє собою одну з характерних ознак певної культури. Зміни в кераміці звичайно відбивають нові історичні процеси в житті населення. Дослідження ліпного посуду дозволяє оцінити культурний рівень населення, визначити його етнічний склад та виявити риси впливу інших культур. Крім того, встановлення чіткого часу існування певних форм посуду дає можливість простежити їх хронологічні зміни і допомагає датувати аналогічну кераміку інших пам'яток.

Ліпна кераміка в курганах трапляється зрідка, в той час як на скіфських городищах вона становить переважну більшість знахідок. Однак кількість розкопаних скіфських городищ невелика, а проведені роботи по вивченню ліпної кераміки не завжди глибокі. Так, інколи дослідники кладуть в основу своєї класифікації не характер оформлення посуду, а виділення узагальнених форм. Такий описовий характер не створює повного уявлення про тип кераміки¹. В багатьох статтях автори обмежуються лише констатацією окремих знахідок².

Для розуміння історії пізньюскіфських племен важливе значення має дослідження кераміки пам'яток з території Криму. Одним з них є городище Чайка, розташоване поблизу сучасної Євпаторії. Городище засноване грецькими колоністами наприкінці V ст. до н. е. З IV ст.

¹ Е. Г. Кастанаян. Лепная керамика Мирмекия и Тиритаки.—МИА, № 25, 1952; Лепная керамика Илурата.—МИА, № 85, 1958; М. І. Вязьмітіна. Золота Балка. К., 1962; Т. М. Висотська. Ліпна кераміка Алма-Кермену.—Археологія, т. XX, 1966.

² Т. Н. Троицкая. Находки из скифских курганов Крыма.—История и археология древнего Крыма. М., 1961; О. Д. Дашевская, Разведки в северо-западном Крыму в 1961—1963 гг.—КСИА АН СССР, № 103, 1965; А. Н. Щеглов. Разведки 1959 г. на западном побережье Крыма.—Сообщение Херсонесского музея, вып. II. Симферополь, 1961.

до н. е., напевне, слід вважати його херсонеською факторією³. Наприкінці III ст. до н. е. воно було захоплено скіфами, які частково зруйнували грецькі укріплення і перебудували їх та заснували тут фортецю, що існувала до початку нової ери. В житті городища виділяються два хронологічні етапи: ранній — кінець III ст. до н. е.— кінець II ст. до н. е. та пізній — I ст. до н. е.—I ст. н. е.

Мета даної статті — простежити розвиток скіфської кухонної кераміки в північно-західному Криму на матеріалі городища Чайка.

Керамічний комплекс городища Чайка складається з 600 фрагментів вінець та 10 цілих посудин. Половину всієї кераміки становлять знахідки розкопок 1967 р. *

В зв'язку з порівняно невеликим періодом існування скіфського городища, враховуючи, крім того, змішаність шарів, дослідження ліпного посуду в хронологічній послідовності утруднено. Тому віднесення тих чи інших форм посудин до певного часу ґрунтується на кількісному переважанні супроводжуючого їх хронологічно відзначеного античного матеріалу та на деяких непорушених комплексах, які мають чітку дату.

Найпоширенішою формою ліпного посуду є горщики, які становлять 74% загальної кількості кераміки. Близько 21% припадає на миски. Поодинокі знахідки складаються з глечиків, вузькошийних посудин, кубків та мініатюрних посудин. Крім того, трапилися чотири ліпні курильниці та дев'ять світильників.

В основу обробки кераміки покладена класифікація, запропонована Б. М. Граковим в його монографії «Каменское городище на Днепре», що являє собою аналіз характеру оздоблення верхньої частини посуду — вінець з плічками⁴. Після візуального розподілення на типи, вінця посудин були оброблені методом статистичного аналізу, запропонованим Д. В. Деопіком та проведеним під його керівництвом. Мета застосованого методу полягає в обґрунтуванні такого розподілення на типи і в уточненні ознак, які відрізняють їх один від одного.

На базі перегляду всіх вінець були складені загальні таблиці їх якісних ознак (кодова таблиця) і таблиця їх вимірів (параметрів)⁵. В першу включено 25 ознак, в другу — 20. Не всі ознаки в таблицях рівною мірою дали характерні особливості кожного типу. Найважливішими виявились кодові ознаки, в які включаються такі поняття: відгин вінця, ступінь його відігнутості, виділеність відгину вінця з внутрішнього боку, перехід вінця до стінки, кут відгину вінця від стінки, орнаментация поверхні. Серед параметрів — зовнішній діаметр вінця, ширина вінця. Деякі ж ознаки дали результати тільки в зіставленні з іншими (наприклад, параметри: внутрішній діаметр стінки по частині, що максимумально залишилась, висота до найбільшого розширення стінки, висота вінця).

Посуд з Чайки виготовлено з глиняного тіста з домішками товченого піску, кварцевого піску, шамоту, іноді — вапнякового кришиво. Домішки слюди⁶, жорстви та рубленої соломи⁷, що трапляється в синхронній кераміці з городищ Нижнього Дніпра, на Чайці невідомі. Кухонні горщики відрізняються грубим грудчастим або пористим тістом,

³ А. Н. Карасев. Раскопки городища у санатория «Чайка» близ Евпатории в 1963 г.— КСИА АН СССР, № 103, 1965, стор. 78.

* Автор обмежується матеріалом, розкопок по 1967 р. включно.

⁴ Б. Н. Граков. Каменское городище на Днепре.— МИА, № 36, 1954, стор. 95—98.

⁵ Принцип статистичного аналізу викладений в статті Д. В. Деопіка «Классификация и статистический анализ керамического комплекса поселения эпохи бронзы у с. Кирово».— Древности Восточного Крыма, К., 1970.

⁶ Н. Н. Погребова. Позднескифские городища на Нижнем Днепре.— МИА, № 64, 1958, стор. 131.

⁷ М. І. Вязьмітіна. Золота Балка. К., 1962, стор. 122.

яке іноді легко розколюється та розсипається. Щільне, добре відмучене тісто, більш характерне столовому посуду.

Спосіб ліплення посуду стрічковий або джгутовий. Така технологія продовжує традиції Каменського городища⁸. Але іноді можна простежити й відмінні способи ліплення. Дно деяких горщиків вставлялось в середину готового тулуба, а стик з ним замащували ззовні. Від цього поверхня дна не рівна, а немов би з вм'ятиною посередині.

Ліплення посуду відбувалось переважно на гладкій поверхні. Однак іноді на денцях можна помітити відбиток підсіпки з рубленої соломи, великих шматків кварцу, піску, рідше зерна. Відбитки тканини, добре відомі на кучугурській кераміці, на чайкинській ніколи не траплялись. Цей факт можна пояснити хронологічною зміною. На тому самому Каменському городищі, але вже на акрополі, який пережив Кучугури і проіснував до нової ери, відбитки тканини на денцях також відсутні⁹.

Говорячи про випал чайкинської кераміки, необхідно зазначити поліпшення його якості в другий період існування городища. Якщо на зломах кераміки III—II ст. до н. е. можна було простежити два або три прошарки або вони були просто чорними, то ближче до рубежу нової ери вони стають рівномірними сірими або жовтогарячими.

Поверхня горщиків з різноманітними слідами обробки найчастіше була шерехатою або загладженою мокрою рукою, тріскою чи травою. Лошіння не властиве кухонному посуду, хоча й не було виключенням. Сліди лошіння можна помітити на всіх типах горщиків. Звичайно ж лошінням покривали столовий посуд. Колір кухонного посуду — чорний, червоний, сірий, рідше світло-жовтий або брунатний.

Горщики з городища Чайка невеликі за розміром (найбільший діаметр вінця — 34 см) та досить тонкостінні. В найбільш широких місцях (наприклад, коло переходу вінця у стінки або при переході до дна) товщина не перевищує 1 см. Ординарна товщина стінок — 0,6—0,7 см, але буває навіть 0,4—0,5 см. Цікаво відмітити, що товщина стінок не залежить від розмірів посудини.

Для горщиків цього городища характерні в цілому невисокі слабо відігнуті вінця, перехід їх у стінках здебільшого плавний, не виділений із зовнішнього та внутрішнього боків. Вінця чайкинських посудин нижчі від нижньодніпровських і мають заокруглений або плоский зріз, тоді як на посуді з городищ Нижнього Подніпров'я зріз нерідко гоструватий¹⁰.

Поверхня горщиків іноді прикрашалась орнаментом, яким оздоблено край вінця і значно рідше плічка. Майже на половині фрагментів орнамент являє собою пальцеві вдавлення з нігтем, інша ж частина прикрашалась різноманітними насічками. В цілому на Чайці орнаментовані горщики становлять 20%. П. М. Шульц помилявся, говорячи про повну відсутність орнаменту на кримській ліпній кераміці¹¹.

На підставі статистичного аналізу вдалося виділити п'ять типів горщиків. Деякі посудини об'єднані за основними ознаками в один тип, але мають незначні відміни, розподіляються на варіанти (рис. 1).

I тип. Горщики з високими слабо відігнутими прямими вінцями та плічками, що розширюються. Становлять 21% усіх горщиків. Вони двох розмірів: від 15 до 22 см та від 28 до 34 см.

1-й варіант I типу характеризується високими, прямими, слабо відігнутими вінцями, які наближаються до вертикальних та прикрашених орнаментом, найчастіше ямковим.

⁸ Б. М. Г р а к о в. Вказ. праця, стор. 68.

⁹ Н. М. П о г р е б о в а. Вказ. праця, стор. 132.

¹⁰ Там же, стор. 134.

¹¹ П. Н. Ш у л ь ц. Исследование Неаполя скифского.— История и археология древнего Крыма. М., 1961, стор. 98.

Типи	1		2	3	
Варіанти	1	2		1	2

Рис. 1. Типи чайкинських горщиків.

2-й варіант I типу відрізняється від 1-го менш високими та більш відігнутими вінцями.

II тип. Горщики з короткими різко відігнутими прямими вінцями з виділеним переходом до плічок, що сильно розширені. Цей тип становить незначну кількість — близько 10%. Орнамент відсутній. Діаметри вінця 12—26 см.

III тип. Горщики з дугоподібно вигнутими вінцями різної висоти, з більш або менш роздутими плічками. В цілому вінця цих горщиків невисокі, значно нижчі, ніж вінця у 1-го типу, але вищі, ніж у 2-го. Орнамент трапляється рідше, ніж на горщиках 1-го типу. Він являє собою вертикальні або косі насічки. Цей тип найчисленніший серед горщиків (47%). Діаметр вінця 14—32 см.

Маючи плавно відігнуті вінця, горщики цього типу варіюють, в основному, характером стінок, що дає можливість виділити чотири варіанти горщиків.

1-й варіант. Горщики з невисокими (в середньому 2,6 см) відігнутими вінцями, які переходять до роздутих опуклих плічок. Найпоширеніший діаметр 20—22 см.

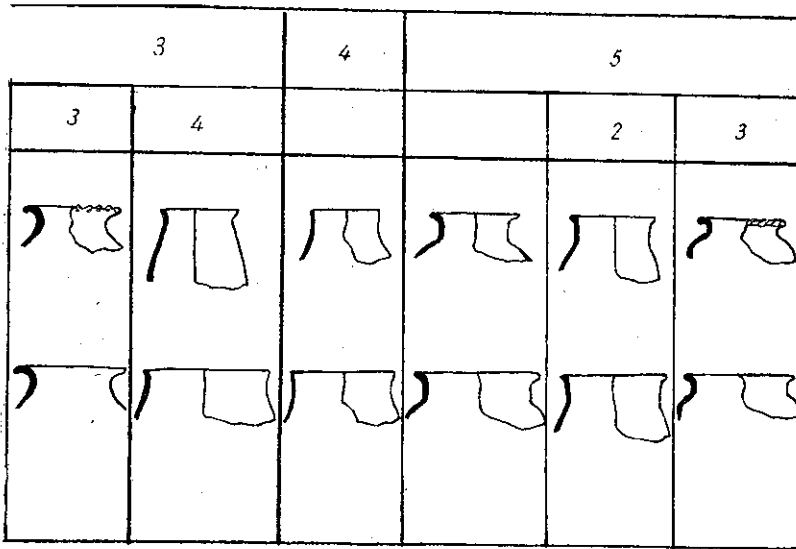
2-й варіант. Характеризується невисокими, меншими, ніж у 1-му варіанті (в середньому 2,2 см), відігнутими вінцями, які переходять до менш опуклих, ніж у попередньому випадку, плічок. Серед цих горщиків трапляються посудини діаметром 14—28 см.

3-й варіант. Відрізняється сильно відігнутими та більш високими, ніж у 1-му і 2-му варіантах вінцями (3,1 см). Плічка роздуті, прямі і сильно розширюються до середини тулуба. Цей варіант нерідко орнаментований ямками. Діаметри вінця 17—28 см.

4-й варіант. Горщики цього варіанту мають ледь відігнуті короткі вінця, що переходять у покати стінки без виразних плічок. Діаметри їх різні: маленькі — 14—16, середні — 18—24, великі — 26—32 см.

IV тип. Горщики з майже вертикальними вінцями та конусовидним у верхній частині тулубом. Кількість їх незначна — лише 7%. Найчастіше діаметр вінця 20—22 см, але є маленькі (10—14 см) та великі (до 26 см).

V тип. Він становить 18% всієї кількості і репрезентований горщиками, які мають вертикальну шийку з відігнутим назвни краєм. Висота

шийок та ступінь відігнутості вінець різноманітна. При цьому те або інше оформлення вінець пов'язане з характером верхньої частини тулуба. Вона може бути опуклою, сильно роздутою або мати стрімкі опуклі плічка. У зв'язку з цим V тип горщиків розподіляється на три варіанти.

1-й варіант. Характеризується високою прямою шийкою з сильно відігнутими вінцями та роздутими зверху плічками. Вінця цього варіанту мають висоту близько 5 см, а діаметр — від 12 до 23 см. Основна кількість горщиків має діаметр 13—15 см. Поверхня посудин завжди носить на собі сліди залощеності, яка іноді вкриває і внутрішню відігнуту частину вінець.

2-й варіант. Горщики з вертикальною шийкою середньої висоти (3 см), яка зверху переходить в трохи відігнутий край і розширені донизу плічка. Діаметр горщиків 16—22 см.

3-й варіант. Відрізняється дуже короткими вінцями з прямою або трохи розширеною догори шийкою і відігнутими вінцями. Плічка горщиків кругі, роздуті у верхній частині. Діаметри вінець 12—22 см.

Посудини I типу з високими прямими слабо відігнутими вінцями і 1-го варіанту III типу з дуговидними вінцями наслідують скіфські форми, відомі ще по Кам'янським кучугурам, де вони були виділені Б. М. Граковим, відповідно у II та I типах¹². Як показав чайкинський матеріал та кераміка городищ Криму — Неаполя Скіфського¹³, Кара-Тобе¹⁴, Південного Донузлава¹⁵, Алма-Кермену¹⁶; а також Нижньодніпровських пам'яток: Знаменки¹⁷, Гаврилівки¹⁸, та Золотої Балки¹⁹, — такі самі посудини продовжують існувати і в пізніший скіфський час. На Чайці вони трапляються в досить великій кількості (близько 42%) протягом всього періоду життя на городищі. Але співвідношення цих типів посудин стає іншим: незначно поширені на Кам'янських кучугурах горщики III типу з дуговидно вигнутими вінцями

¹² Б. М. Граков. Вказ. праця, стор. 69.

¹³ О. Д. Дашевская. Лепная керамика Неаполя Скифского.— МИА, № 64, 1958, рис. 1, 11, 12.

¹⁴ Там же, рис. 8, 2.

¹⁵ Фонди Євпаторійського музею.

¹⁶ Т. М. Висотська. Ліпна кераміка городища Алма-Кермену.— Археологія, т. XX, стор. 185, табл. 1, 1—4.

¹⁷ Н. М. Погребова. Вказ. праця, стор. 132, 134, рис. 12, 1, рис. 15, 5; 17, 1, 2.

¹⁸ Там же, стор. 204, рис. 27, 7; 41, 1, 2.

¹⁹ М. І. Вязьмитіна. Вказ. праця, стор. 127, рис. 65.

в пізніший час переважають над горщиками з прямими розширеними доверху вінцями (І тип). Посудини з вертикально стоячою шийкою, яка переходить в розташовані майже під прямим кутом плічка, значно поширені на Кам'янських кучугурах (по Б. М. Гракову 3 тип)²⁰, зникають в пізній скіфський час.

У ранній період на Чайці трапляються горщики з дуже відігнутими, майже горизонтальними біля краю вінцями та прямими розширеними плічками (3 варіант III типу). Такий тип посудин не характерний для скіфів. Н. М. Погребова, з'ясовуючи його появу серед кераміки Знаменського городища, вказувала на дакійський вплив²¹. Але якщо серед ліпної кераміки Нижньодніпровських городищ гето-фракійські форми становлять досить великий відсоток²², то на Чайці західні форми трапляються лише в поодиноких екземплярах. В Криму подібні горщики виявлені в Неаполі Скіфському²³ та Алма-Кермені²⁴.

З II ст. до н. е. на Чайкинському городищі з'являються горщики із слабо відігнутими вінцями та похилими плічками (4-й варіант III типу). У цей час з'являються і горщики II типу з низенькими, різко відігнутими вінцями, що переходять в дуже розширені плічка. Невідомі серед кучугурської кераміки посудини цього типу поширені на пізньоскіфських городищах Нижнього Дніпра та Криму.

Новою формою, невідомою у IV—III ст. до н. е., є чайкинські горщики V типу з циліндричною шийкою. Горщики I варіанту мають вінця, дуже відігнуті біля краю, та роздуті плічка. Вони зустрічаються на городищі в основному на рубежі нашої ери. Подібну конфігурацію верхньої частини мають горщики Неаполя Скіфського (I ст. до н. е.—I ст. н. е.)²⁵, Мірмекія (I—III ст. н. е.)²⁶, Тірітаки (II—III ст. н. е.)²⁷. Горщики із такою верхньою частиною близькі посудини з сарматського поховання поблизу с. Новопилипівка²⁸. Можливо, що поява цієї форми пов'язана з сарматським впливом, оскільки конфігурація їх вінців і плічок аналогічна сарматським посудинам Поволжя²⁹ і Приуралля³⁰. Два останніх варіанти V типу також аналогічні приуральським посудинам³¹. На Чайці вони становлять близько 14% всіх посудин, в той час як серед кераміки інших городищ Північного Причорномор'я вони поки що невідомі. Відсутність відомостей про горщики даного типу на інших пам'ятках, найімовірніше, можна пояснити нечисленністю публікацій і поганим вивченням типології кераміки. Взагалі, для другого періоду існування городища характерне поширення сарматських форм. До них відносять і горщики з дуговидно вигнутими вінцями, які переходять у плавно розширені донизу плічка (2 варіант III типу), а також горщики з невисокими трохи відігнутими вінцями, майже прямого профілю і дуже похилими трохи відігнутими бочками (IV тип). Останні за своєю формою тяжіють до посудин Поволжя³², Дону³³ та Кубані³⁴. З II ст. до н. е. вони поширюються на пізньоскіфських городищах Криму: в Не-

²⁰ Б. М. Граков. Вказ. праця, стор. 72.

²¹ Н. М. Погребова. Вказ. праця, стор. 38.

²² Там же, стор. 243—244.

²³ Т. М. Висотська. Вказ. праця, стор. 185, табл. 1, 5, 6.

²⁴ Там же, табл. 1, 22.

²⁵ О. Д. Дашевська. Вказ. праця, рис. 3, 3.

²⁶ Е. Г. Кастанаян. Лепная керамика Мирмекия и Тиритак. — МИА, № 25, 1952, стор. 252, рис. 5, 1.

²⁷ Там же, рис. 41, 7.

²⁸ М. І. Вязьмітіна. Вказ. праця, табл. I (6).

²⁹ К. Ф. Смирнов. Савроматы. М., 1964, рис. 6, 13а.

³⁰ Там же, рис. 8, 5в; 32, 2а.

³¹ Там же, рис. 23, 1у; 45, 4.

³² М. П. Абрамова. Сарматские поселения Дона и Украины II в. до н. э.— I в. н. э.—СА. М., 1961, № 1, рис. 2, 18; К. Ф. Смирнов. Вказ. праця, стор. 345, рис. 51, 10 д.

³³ Т. М. Висотська. Вказ. праця, табл. III, 21.

³⁴ Там же, табл. III, 26.

аполі Скіфському³⁵ та Алма-Кермені³⁶. На Чайці сарматські форми становлять близько 35% всіх посудин.

На основі аналізу чайкинських посудин виникає питання про етнічний склад населення городища. Але спочатку слід коротко зупинитися на передісторії епохи, що нас цікавить.

Всі дослідники включають в зону мешкання геродотових скіфів-кочовиків. Але вже Страбон, використовуючи невідомі нам джерела, повідомляє про землеробські племена³⁷. Відповідь дослідників на питання, звідки вони тут з'явилися, різна. М. І. Артамонов вважає, що це кочовики, які осіли та перейшли до землеробства³⁸. Його підтримує і О. Д. Дашевська³⁹. Іншої точки зору дотримується Г. М. Граков, на думку якого це населення, переселене сюди, можливо, силою — землероби Нижнього Дніпра⁴⁰. Говорячи про населення Північно-Західного Криму, А. М. Щеглов вважає його етнічно спорідненим з таврами⁴¹.

На жаль, археологічний матеріал Північно-Західного Криму поки що не дав підтвердження будь-якої з цих точок зору. Тут не відкрито ще жодного поселення, яке б належало до більш раннього часу, ніж кінець III ст. до н. е., яке можна було б пов'язати зі скіфами або іншою етнічною групою осілого місцевого населення.

В той же час в другій частині півострова, в Східному Криму, такі поселення відомі з кінця V—IV ст. до н. е.⁴² Вони супроводжуються ґрунтовими могильниками, а також підкурганними склепами з численними похованнями, що свідчить про осілість. Характер обряду та інвентар вказують, що ці пам'ятки належать скіфам. Можливо, частина скіфів-кочовиків переходить до осілого способу життя. З другого боку, напевно, мала місце і міграція скіфів-землеробів Нижнього Подніпров'я до Криму. Вважаємо, що існування західних форм посуду серед ліпної кераміки кримських городищ навряд чи можна пояснити безпосереднім контактом з культурами Карпато-Дунайського басейну. Найімовірніше, вони прийшли сюди разом з частиною нижньодніпровських скіфів-переселенців, які мали достатньо тісні зв'язки з гето-фракійськими племенами. Про переселення частини скіфів-землеробів, можливо, свідчить також і тотожність оборонних систем пізньоскіфських укріплень Північно-Західного Криму з городищами Нижнього Дніпра⁴³.

Поряд з ознаками, які зближують кримську кераміку з городищами Нижнього Подніпров'я найпізнішого скіфського часу, в ліпному посуді цих двох територій, в результаті різного географічного положення, а також історичних подій, існує і ряд відмінних рис. Вони виявились в наявності місцевих кизил-кобинських традицій (чорнолощена кераміка з гребінцевим орнаментом), в більшому поширенні в Криму сарматських форм та незначних західних.

Поява сарматської кераміки припадає, головним чином, на I ст. до н. е. — I ст. н. е., тобто на період після походів Діофанта в Північно-Західний Крим. Найімовірніше, укладений скіфами наприкінці II ст. до н. е. союз з роксоланами, з метою спільної боротьби проти Херсонеса,

³⁵ О. Д. Дашевська. Вказ. праця, стор. 261, рис. 5, 11.

³⁶ Фонди Бахчисарайського музею.

³⁷ Страбон. География, VII, 4; ВДИ, 1947, № 4, стор. 206.

³⁸ М. И. Артамонов. Скифское царство в Крыму.— Вестник ЛГУ, № 8. Л., 1948, стор. 65.

³⁹ О. Д. Дашевська. Вказ. праця, стор. 271.

⁴⁰ Б. М. Граков. Вказ. праця, стор. 65.

⁴¹ А. Н. Щеглов. О населении Северо-Западного Крыма в античную эпоху.— ВДИ, № 4, 1966, стор. 149.

⁴² В. Н. Корпусова. Памятники скифо-сарматского времени у с. Фронтное.— Археологические исследования на Украине 1965—1966. К., 1967, стор. 38—39; А. М. Лесков. Работы Керченской экспедиции ИА АН УССР.— Археологические исследования..., стор. 34.

⁴³ А. Н. Щеглов. Исследования в Северо-Западном Крыму.— Археологические открытия 1967 года. М., 1968, стор. 214.

відкрив шлях сарматам. Значна кількість сарматських форм на рубежі нашої ери серед кераміки городищ Північно-Західного Криму та передгір'їв дозволяє говорити про проникнення сюди сарматів і в післядіофантовий час.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному, можна вважати, що населення Чайки було представлене передусім скифами, які, можливо, включили в себе якийсь відсоток асимільованих до того часу таврів, носіїв кизил-кобинської культури. Крім того, на городищі мешкали і сармати. Такий самий склад жителів, в тому чи іншому співвідношенні, був, напевно, і на інших городищах Криму найпізнішого скифського часу.

Н. П. ЗАРАЙСКАЯ

Позднескифская кухонная керамика из городища Чайка в Крыму

Резюме

Для понимания истории позднейших скифов важное значение имеет исследование керамики памятников Крыма. Одним из них является городище Чайка, расположенное в Северо-Западном Крыму, близ Евпатории. Оно было основано в конце V в. до н. э. греческими колонистами и с конца III в. до н. э.—начале II в. до н. э. захвачено скифами.

Используя лепной материал городища, автор на кухонных горшках прослеживает развитие скифских форм в позднейшее скифское время и отмечает изменения, происходящие в керамике. В основу исследования керамики положена классификация Б. Н. Гракова, данная в монографии «Каменское городище на Днестре», которая заключается в анализе характера оформления верхней части сосудов — венчика с плечиками. Обработка материала производилась методом статистического анализа, предложенного Д. В. Деопиком.

В результате были выделены пять основных типов горшков. Из них более 40% кухонной керамики наследует известные скифские формы. Наибольшее распространение получили горшки, которые раньше использовались скифами незначительно.

Появление новых форм сосудов, особенно характерное для более позднего времени существования городища (I в. до н. э.—I в. н. э.), связано с сарматским влиянием, усиливавшимся после заключения в конце II в. до н. э. союза с роксоланами для совместной борьбы против Херсонеса.

При сопоставлении форм и технологии кухонной керамики Северо-Западного Крыма с одновременной керамикой Нижнеднепровских городищ выявляется много общих черт. Однако несмотря на ряд признаков, сближающих крымскую посуду с керамикой городищ Нижнего Днестра, лепные горшки, в результате различного географического положения, а также исторических событий, имеют ряд отличительных черт. Это наличие местных кизил-кобинских традиций, значительное распространение в Крыму сарматских форм и незначительное западных.

Т. О. ШАПОВАЛОВ

Сарматські поховання поблизу с. Новолуганське

У травні та вересні 1967 р. експедицією Донецького державного університету був розкопаний курган № 1, розташований на лівому високому березі р. Лугані, на 1,5 км на захід від с. Новолуганське Артемівського району Донецької області.

Насип зруйнований. Його орієнтовані розміри: висота — 2,1 м, діаметр — до 30 м. У кургані відкрито п'ять поховань. Центральне — № 3 зруйноване; № 2 належить до ранньої доби енеоліту, № 4 — до ката-